

Soliq va soliq tizimini optimallashtirish

Ilmiy rahbar

Pulatova Mohira Baxtiyorovna

**O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Moliya” kafedrası
dotsenti, t.f.n.**

Rafieva Madina Xusinovna

**O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Moliya” fakulteti,
magistratura talabasi**

Annotatsiya: Ushbu tezisda soliq va soliq tizimini optimallashtirish mavzusida asosiy tushunchalar yoritib berilgan .

Kalit so‘zlar: Daromadlarni taqsimlash, soliqlarni belgilash, daromad, adolatli.

Soliqlar uzoq tarixiy taraqqiyotni bosib o‘tgan murakkab va ko‘p qirrali iqtisodiy kategoriyadir. Soliqlar daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash usuli sifatida davlat paydo bo‘lishi bilan paydo bo‘ldi. Soliq iqtisodiy-moliyaviy kategoriya hisoblanib, uning mohiyatini idrok etishning qiyinligi uning bir vaqtda iqtisodiy, moliyaviy-xo‘jalik va siyosiy-huquqiy ko‘rinishga ega ekanligi bilan belgilanadi. XIX asrda faoliyat yuritgan M.M. Alekseyenko soliqning quyidagi xususiyatiga e‘tibor qaratdi: “Soliq, bir tomondan taqsimlash elementlaridan biri va narxning tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, uni tahlil qilish bilan aslida iqtisodiy fan boshlandi.

Boshqa tomondan, soliqlarni belgilash, taqsimlash, undirish va ulardan foydalanish davlatning vazifalaridan biridir” .Fransuz jamoat arbobi Pyer Jozef Prudon ta’kidlaganidek, “mohiyatan soliq masalasi davlat masalasidir” . Ya’ni davlat soliq to‘lovlarisiz mavjud bo‘lolmaydi, soliqlar esa davlatning majburiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Davlat mavjud joyda soliqlar ham mavjud bo‘lib, soliqlarning tabiati davlatning taqdiri va vazifalari bilan belgilanadi. Bundan tashqari, soliqlarning ko‘pligi, ularning mantiqsizligi va adolatsizligi kabi muammolarni faol muhokama qilish orqali soliqqa tortishning nazariy masalalari V.Petti tomonidan sezilarli darajada oydin-lashtirildi. Aytish joizki, u tomonidan fuqarolar, korxonalar daromadlarining bir qismini, mulkini va boshqalarni soliqlar shaklida olib qo‘yishning salbiy oqibatlarini bartaraf etish yo‘llari tadqiq qilindi .

Klassik siyosiy iqtisodchilar ham soliq nazariyalarining rivojlanishiga katta hissa qo‘shdilar. A.Smit va D.Rikardo soliqlar faqatgina davlat budjetining daromad

manbaya bo'lib xizmat qilishini hamda ularni undirish-ning adolatliligi va undirilishining davlatning fiskal ehtiyojlari (raqobatbardosh bozorning ishlashi, pulning xarid qobiliyatining barqarorligini ta'minlash va boshqalar) bilan belgilanadigan qismi bo'yicha nizolar kelib chiqadi, deb hisoblaganlar .

D.Rikardoning asarlari ichida "Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish asoslari" asari alohida o'rin tutadi. Bu asarda soliqlar davlat ixtiyorida bo'lgan mamlakat yer va mehnat mahsulotining ulushini tashkil etishi qayd etilgan .F.Nitti o'z asarlarida soliq fuqarolar jamoaviy (ijtimoiy) ehtiyojlarni qondirish uchun davlat va mahalliy hokimiyat organlariga beradigan to'lov deb ta'kidlagan.

Iqtisodchi olim M. Fridman o'z asarlarida "... soliqlar davlat yoki jamiyat foydasiga undiriladigan majburiy yig'imlardir, chunki bu to'lovlar davlat yoki jamiyatning maxsus xizmatlari uchun to'lov emas" , deb ta'kidlagan.Bizningcha, me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks ettirilgan soliq tushunchasi zamonaviy voqelikni eng aniq aks ettiradi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 16-moddasida "Soliqlar deganda Soliq kodeksida belgilangan, O'zbekiston Respublikasining Davlat budjetiga yoki davlat maqsadli jamg'armasiga to'lanadigan majburiy beg'araz to'lov tushuniladi" .Soliq to'lovlari hisobidan davlat moliyaviy resurslari shakllanadi va u davlat budjeti yoki davlat maqsadli jamg'armasida to'planadi.

Soliqlarning iqtisodiy mazmuni bir tomondan, xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolarning, ikkinchi tomondan davlat moliyasini shakllantirishga oid munosabatlari bilan ifodalanadi.

Soliq tarixi: Qadimgi tsivilizatsiyalardan hozirgi davrgacha bo'lgan soliq tizimlarining evolyutsiyasini qisqacha ko'rsating. Bu soliq tamoyillari qanday o'zgarganligi va ularga qanday omillar ta'sir qilganligini ko'rsatadi.

Soliq nazariyalari: soliqqa tortishning turli nazariy yondashuvlarini ko'rib chiqing (klassik, neoklassik, keynscha va boshqalar). Har bir nazariya soliqlarning optimal tuzilishi va ularning iqtisodiyotdagi o'rni haqida o'z qarashlarini taklif etadi.

Adolatli soliqqa tortish tamoyillari: Gorizontal va vertikal adolat, to'lov qobiliyati kabi tamoyillarga batafsil to'xtalib o'ting. Turli mamlakatlar soliq tizimlari ushbu tamoyillarga qanday mos kelishini tahlil qiling.

□ Soliqlarni optimallashtirish vositalari: soliqlarni qonuniy optimallashtirish uchun kompaniyalar va jismoniy shaxslar foydalanadigan turli xil vositalarni tavsiflang: soliq imtiyozlari, transfer narxlari, offshor (xalqaro soliq qonunchiligidagi so'nggi o'zgarishlarni hisobga olgan holda).

□ Soliq tizimining iqtisodiy o'sishga ta'siri: Soliq tizimining turli elementlari (soliq stavkalari, soliq tuzilmasi, soliq ma'muriyati) investitsiya, tadbirkorlik,

bandlik va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga qanday ta'sir qilishini tahlil qiling.

□ Soliq tizimi va ijtimoiy adolat: soliq tizimi ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yoki aksincha, uni oshirishga qanday yordam berishi mumkinligini o'rganing. Progressiv va regressiv soliq tizimlarini ko'rib chiqing. □ Raqamli iqtisodiyotlarni soliqqa tortish: raqamlashtirish davrida transmilliy korporatsiyalar foydasiga qanday soliq solish kerak? Ushbu muammoni hal qilish uchun qanday xalqaro tashabbuslar ko'rilmogda?

□ Barqarorlik va soliqqa tortish: soliq tizimi barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga qanday hissa qo'shishi mumkin? Uglyerod solig'i, ekologik soliqlar va yashil texnologiyalar uchun soliq imtiyozlari kabi masalalarni ko'rib chiqing.

□ Sun'iy intellekt va soliq ma'muriyati: qanday qilib sun'iy intellekt soliq ma'muriyatini o'zgartirishi mumkin? Bu qanday yangi imkoniyatlar va xavflarni keltirib chiqaradi? □ urli mamlakatlarning soliq tizimlarini taqqoslash: Turli xil iqtisodiy modellarga ega bo'lgan bir nechta mamlakatlarni tanlang va ularning soliq tizimlarini solishtiring. O'xshashlik va farqlarga, shuningdek, bu farqlarni keltirib chiqaradigan omillarga e'tibor bering.

□ Soliq islohotlari tajribasi: Turli mamlakatlardagi soliq islohotlarining muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz misollarini tahlil qiling. Islohotlarning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligiga sabab bo'lgan omillarni aniqlang. Raqamli iqtisodiyotning yuksalishi katta xavflar bilan bir qatorda qo'shimcha imkoniyatlarni ham taqdim etadi. Jahon iqtisodiy forumi ta'kidlaganidek, bilim har qachongidan ham ko'proq odamlar uchun ochiq bo'lib bormogda. Agar bunga imkon beradigan texnologiya to'g'ri boshqarilsa, u innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin, bu esa keyinchalik global daromad darajasini oshirish va odamlarning hayot sifatini yaxshilash orqali o'sish va rivojlanishga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunga kelib, ushbu o'zgarishlardan potentsial ko'proq foyda ko'rishi mumkin bo'lgan aksariyat mamlakatlar hali raqamli tarmoqlarni tartibga solgan emas va yutuqlarning katta qismi raqamli dunyoga kirish imkoniyatiga ega bo'lgan iste'molchilar qo'lida qolmogda. Boshqa e'tiborga molik muammolar shaxsiy hayot, kibexavfsizlik va mehnat bozorlarini qutblarga ajratuvchi texnologiyalar salohiyatiga qaratilgan. Yana bir muhim muammo adolatli soliqqa tortishdir.

Raqamli iqtisodiyot soliq organlari bilishi kerak bo'lgan bir qator ta'sirlarga ega. Iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga qaraganda kamroq tartibga solinishi va soliqqa tortilishi haqidagi tasavvur odatiy holga aylanib bormogda.

Raqamli iqtisodiyotda faoliyat yurituvchi kompaniyalarga minimal soliq /kompaniyalar adolatsiz ustunlikka ega bo'lgan tengsiz o'yin maydonini yaratishi mumkin. Shuningdek, agar an'anaviy iqtisodiyotda ishlagan "soliqlarga boy" faoliyat yangi raqamli faoliyatlar tomonidan siqib chiqarilsa, davlat soliq tushumlarini xavf ostiga qo'yadi. Boshqa tomondan, raqamli iqtisodiyot norasmiy iqtisodiyot bilan o'zaro aloqada bo'lish potentsialiga ega va muayyan faoliyatni rasmiylashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi va shu bilan soliq tushumlarining yangi manbalarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Joseph, Rojers. (2018). Digital Transformation, Business Model Innovation and Efficiency in Content

Industries: A Review. The International Technology Management Review. 7. 59. 10.2991/itmr.7.1.6.

Rudzkis, R. & Mačiulaitytė, E. (2007). Econometrical Modelling of Profit Tax Revenue. Nonlinear

Analysis. Modelling and Control. 1. 10.15388/NA.2007.12.1.14724.